

К. А. МАМОНОВ

Харківський інститут МАУП

Б. Г. СКОКОВ

Харківська державна академія міського господарства

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗМІЩЕННЯ КАПІТАЛУ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 1(13), с. 41–44

Розглядаються теоретичні аспекти розміщення капіталу, проаналізовано концепції розміщення капіталу та особливості його використання в сучасних економічних умовах України. Особлива увага приділяється проблемам розміщення капіталу в умовах трансформаційних процесів України. Запропоновані підходи щодо підвищення ефективності розміщення капіталу в запасах товарно-матеріальних цінностей і дебіторської заборгованості, методи управління матеріальними запасами і дебіторською заборгованістю, а також підходи щодо підвищення мотивації робітників підприємства.

Гострота проблеми розміщення капіталу в сучасних ринкових умовах України зумовлена браком інвестицій у будівельну галузь. Теоретичні аспекти розміщення капіталу беруть початок з кінця XVIII ст. Фізіократи й класики розвивали свого часу теорію будови капіталу [5; 10; 11; 14; 16; 17]. Але вони розглядали не питання доцільності розміщення капіталу, а його склад. Системний підхід до будови капіталу розробив А. Сміт [16]. Він підкреслював динамічний характер оборотного капіталу і статичний — основного капіталу.

Пізніше К. Маркс різницю між основним і оборотним капіталом виводив на підставі особливостей перенесення капітальної вартості на продукт, що обертається як товар [9].

Критикуючи А. Сміта, К. Маркс звинувачував його в обмеженості поглядів щодо повторної появи вартості постійного капіталу в оновленій формі, а також у тому, що він не бачить важливого моменту процесу відтворення, а показує тільки ілюстрацію, яка відображає відмінність основного капіталу від оборотного. З цього видно, що важливе значення має саме процес відтворення капіталу. У сучасних умовах, як свідчать дослідження, не відбувається не тільки розширене, а й просте відтворення капіталу. На нашу думку, для забезпечення цих процесів сьогодні мають важливе значення напрямки розміщення початкового капіталу.

Напрямки розміщення капіталу першим показав А. Тюрго [17]. Проте він не ставив за мету подальше дослідження доцільності розміщення капіталу за кожним напрямком. Пізніше на особливості розміщення капіталу в різних галузях вказував Д. Рікардо [14]. Ці особливості суттєво впливають на складність управлінської праці і зумовлюють більші витрати капіталу на її оплату. До такого висновку прийшов ще у кінці XIX ст. А. Маршалл [10].

Технологічний процес, пов'язаний з великою кількістю сировини, матеріалів, потребує обґрунтування кількості запасів, організації їх транспортування, зберігання та використання. Таке явище, як дебіторська заборгованість, потребує управлінських зусиль щодо її регулювання, а трудові процеси потребують управлінських рішень з організації оплати праці.

Проте використання основного капіталу на підприємстві також має велике значення. Аналізуючи стан основних фондів будівельної галузі України, зазначимо, що за останні роки вони відчутно зносилися. На досліджених будівельних підприємствах м. Харкова за останні роки основні фонди суттєво не оновлювалися. У результаті дослідження встановлено межу, нижче якої накопичення оборотних активів і зниження основних призводить до значного зменшення співвідношення нового та інвестованого капіталу. Тобто постійне накопичення оборотного капіталу і зниження

основного капіталу призвело до гальмування розвитку будівельних підприємств. Тому думка, що тільки за рахунок оборотних коштів можна забезпечити розвиток підприємства, не має під собою підстави.

Управлінський аспект розміщення капіталу був розширений у праці Й. Шумпетера “Теория экономического развития”. Він показав особливості розміщення капіталу на початку діяльності підприємства, а також у наступних періодах його відтворення [21]. Шумпетер підкреслював необхідність перегляду варіантів розподілу капіталу з метою забезпечення розвитку підприємства: “Производит — значит комбинировать имеющиеся в нашей сфере вещи и силы. Производит нечто иное или иначе — значит создавать другие комбинации из этих вещей и сил... Форма и содержание развития в нашем понимании в таком случае задаются понятием “осуществление новых комбинаций” [21]. Таким чином, щоб забезпечити розвиток підприємства, треба докласти управлінських зусиль для пошуку оптимального співвідношення напрямків розміщення капіталу у виробничій діяльності.

Узагальнення досвіду діяльності будівельних підприємств за останнє десятиліття приводить до висновку, що не тільки зовнішні умови спричиняють їх згасання, а й відсутність ефективного механізму управління капіталом. Велике значення капіталу, за допомогою якого можна орієнтувати виробництво у бажаному напрямку, підкреслював і Й. Шумпетер: “Капитал есть не что иное, как рычаг, позволяющий предпринимателю получать в свое полное распоряжение нужные ему блага, не что иное, как средство, дающее предпринимателю возможность использовать эти блага для достижения новых целей, а также ориентировать производство в новом направлении” [21]. Крім того, категорію “капітал” він пропонував використовувати для оцінки ефективності діяльності підприємства: “...критерий, по которому оценивается деятельность предпринимателя, это тот талант, который он не зарывает в землю, а пускает в оборот” [21]. На жаль, ці обґрунтовані висновки не знайшли реалізації в сучасній практиці господарювання. Проблема розміщення капіталу не вичерпана і досі. Вона широко висвітлюється у сучасних наукових працях. Проте частіше досліджуються проблеми розміщення капіталу в запасах товарно-матеріальних цінностей, у дебіторській заборгованості або в оплаті праці.

Проблему ефективності використання матеріальних запасів розглядали відомі вітчизняні

вчені С. Барнгольц, М. Педан, І. Швець та ін. [1; 12; 20], а також молоді науковці: М. Василевський, О. Ляшенко, Н. Погореленко, З. Ріль та ін. [3; 8; 13; 15]. В умовах переходу до ринкових відносин спостерігається стихійне накопичення запасів товарно-матеріальних цінностей, тому зберігається проблема обґрунтування обсягів їх накопичення й використання. Упродовж тривалого часу на підприємствах застосовувалась “традиційна” концепція управління матеріальними запасами, що ґрунтується на системі Тейлора. Проте деякі сучасні вчені віддають перевагу “новій” концепції управління, яка полягає у тому, що формування матеріальних запасів може бути шкідливим [7].

На сучасних будівельних підприємствах спостерігається зростання обсягу матеріальних запасів. У 2005 р. на деяких будівельних підприємствах м. Харкова їх рівень у середньому складав 53 коп. на 1 грн реалізації, тоді як у 1995 р. він дорівнював 47 коп. на 1 грн. Така тенденція посилює фінансову кризу на будівельних підприємствах, оскільки відбувається надлишкова іммобілізація капіталу в матеріальних запасах. До “нові” концепції належать методи управління запасами “Точно в термін” і “Канбан”, що потребують перебудови системи управління підприємством і зламу традиційних стереотипів мислення, тобто перехід від “чим більше, тим краще” до “чим менше, тим краще” [7].

Деякі сучасні вчені ведуть дослідження у напрямку підвищення обґрунтованості нормативів матеріальних запасів з урахуванням особливостей підприємства [13], інші пропонують удосконалити систему управління на підставі оптимізації матеріальних і грошових потоків [3].

У зарубіжній практиці використовують дві основні моделі систем управління матеріальними запасами — модель з фіксованим обсягом і модель з фіксованим періодом. Якщо у першій моделі умовою для закупівлі матеріалів є їх визначений критичний рівень, то у другій — критичний період часу [19]. Багато праць присвячено доцільності впровадження логістичних систем [4; 7]. Аналіз сучасних наукових праць дає змогу дійти висновку, що основною проблемою є впровадження та адаптування цих систем до умов вітчизняного ринку.

Другим напрямком неефективної іммобілізації капіталу є зростання дебіторської заборгованості. Рівень її на підприємствах будівельної галузі складав у 2000 р. в середньому 37 коп. на 1 грн реалізації, а на досліджуваних будівельних

підприємствах м. Харкова в 2005 р. — 66 коп. на 1 грн. Досвід передових українських підприємств і більшості західних фірм свідчить, що відсоток дебіторської заборгованості в їх активах складає 20–21 %. На досліджуваних будівельних підприємствах м. Харкова у 1995 — 2005 рр. питома вага дебіторської заборгованості в активах перевищувала цей показник в середньому у понад 2,5 раза. Тому необхідність розробки ефективного механізму управління дебіторською заборгованістю є актуальною.

На нашу думку, на будівельних підприємствах, де спостерігається значне зростання дебіторської заборгованості, треба використовувати консервативну кредитну політику, що спрямована на мінімізацію кредитного ризику. Ця проблема висвітлюється у працях [2; 6; 22]. Широке використання у практиці зарубіжних компаній здобув метод “ n/m чистих e ”, де n — знижка; m — термін знижки; e — термін оплати без пред’явлення санкцій [18]. Цей метод може використовуватися на вітчизняних будівельних підприємствах, оскільки він ґрунтується на принципі матеріальної зацікавленості замовників. Тобто якщо боржник сплатить вартість товару раніше обумовленого терміну e , то він одержить знижку n . Якщо покупець товару оплатить його після терміну боргу e , то до нього будуть застосовані санкції.

Досліджуючи проблему розміщення капіталу на підприємстві, зазначимо, що частина його зосереджена в заробітній платі. На досліджуваних будівельних підприємствах м. Харкова цей показник у середньому складав 20 % інвестованого капіталу. Проте заробітна плата не виконувала своєї мотиваційної та стимулюючої функцій, оскільки її середній показник був нижче за прожитковий мінімум. Ще класиками було помічено, що заробітна плата, яка сприяє підвищенню життєвого рівня працівників, веде до зростання виробництва [10]. На більшості вітчизняних підприємств відсутність матеріальної зацікавленості призводить до зниження продуктивності праці та якості виконаної роботи.

Для вирішення проблеми матеріального заохочування робітників може використовуватися досвід розвинених зарубіжних країн. Їх системи мотивації спрямовані на те, що рівень оплати праці зростає й знижується залежно від ефективності виконаної роботи. У вирішенні цієї проблеми плідним буде досвід Японії, де оплата праці здійснюється з урахуванням кваліфікації та якості виконаної роботи.

Безумовно, всі ці дослідження й пропозиції спрямовані на підвищення ефективності розміщення капіталу. Але без комплексного підходу до розміщення всього капіталу, без сукупного критерію оцінювання ефективності розміщення важко здійснити контроль за напрямком дії цих пропозицій і при необхідності переорієнтацію управлінських рішень.

Таким чином, вітчизняний досвід розміщення капіталу потребує зміни управлінських концепцій, що використовуються на підприємствах. Підґрунтям для цього може бути розробка моделей управління на підставі переосмислення класичної й сучасної теорії капіталу з урахуванням зарубіжного досвіду.

Література

1. **Барнгольц С. Б.** Экономический анализ хозяйственной деятельности предприятий и объединений: Учебник для экон. спец. вузов. — М.: Финансы и статистика, 1986. — 406 с.
2. **Бланк И. А.** Управление использованием капитала. — К.: Ника-Центр, 2002. — 656 с.
3. **Василевський М.** Управління матеріальними потоками в логістичних збутових мережах: Автореф. ... дис. канд. экон. наук / Нац. ун-т “Львівська політехніка”. — Л., 2002. — 21 с.
4. **Гаджинский А.** Логистика: Учебник. — М.: Маркетинг, 2002. — 408 с.
5. **Кенэ Ф.** Избранные экономические произведения: Пер. с франц. — М.: Соцэкгиз, 1960. — 551 с.
6. **Ковалев В. В.** Финансовый анализ. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 512 с.
7. **Логистика:** Учеб. пособие / Под ред. Б. А. Аникина. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 368 с.
8. **Ляшенко О. М.** Нелінійні статичні та динамічні моделі управління запасами підприємств: Автореф. дис. ... канд. экон. наук / НАН України, Ін-т экон. прогнозування. — К., 2001. — 20 с.
9. **Маркс К.** Капитал. Критика политической экономии. Т. 2. Кн. 2. Процесс обращения капитала / Под ред. Ф. Энгельса. — М.: Политиздат, 1988. — 654 с.
10. **Маршалл А.** Принципы экономической науки: В 3 т.: Пер. с англ. — М.: Издат. группа “Прогресс”, 1993. — 352 с.
11. **Милл Дж. С.** Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1980. — Т. 1. — 496 с.
12. **Педан М. П.** Экономика строительства: Учебник для вузов. — М.: Стройиздат, 1987. — 575 с.
13. **Погореленко Н. П.** Ефективність використання обігових коштів у виробничих запасах промислових підприємств

емств: Автореф. ... дис. канд. екон. наук / Харків. держ. екон. ун-т. — Харків, 1998. — 16 с.

14. **Рикардо Д.** Сочинения. Начала политической экономии и налогового обложения: Пер. с англ. — М.: Госполитиздат, 1955. — Т. 1. — 360 с.

15. **Ріль З. П.** Організаційно-економічний механізм логістичного управління матеріальними потоками в умовах перехідної економіки: Автореф. ... дис. канд. екон. наук / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2000. — 19 с.

16. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов: Пер. с англ. — М.: Наука, 1993. — Кн. 1–3. — 570 с.

17. **Тюрго А. Р. Ж.** Избранные экономические произведения: Пер. с фр. — М.: Соцэкгиз, 1961. — 198 с.

18. **Финансовое** управление фирмой / В. И. Терехин, С. В. Моисеев, Д. В. Терехин, С. Н. Цыганков / Под ред. В. И. Терехина. — М.: ОАО "Экономика", 1998. — 350 с.

19. **Чейз Ричард Б.** Производственный и оперативный менеджмент / Ричард Б. Чейз, Николас Дж. Эквилайн, Роберт Ф. Якобе / Пер. с англ. О. И. Медведь и др. — М.: Издат. дом "Вильямс", 2001. — 691 с.

20. **Швець І. Б.** Удосконалення методів обліку затрат на матеріальне забезпечення виробництва // Фінанси України. — 2002. — № 8. — С. 29–32.

21. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития: Пер. с нем. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.

22. **Экономика** предприятия: Учебник для вузов / Под ред. В. П. Грузинова. — М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1999. — 535 с.

Major conceptions of capital investing at enterprises under conditions of transformation process in Ukraine are considered. Ways of efficiency increase of capital investing in commodity-material values and debtor debts are proposed. Special attention is paid to introduction of methods of capital investing management taking into account foreign experience.

Надійшла 24 лютого 2006 р.